

Лаухіна Інна Станіславівна
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
м. Умань

СТОСУНКИ ШКОЛИ І РЕЛІГІЇ В СУЧАСНІЙ ФРАНЦІЇ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СВІТСЬКО-КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ

Наразі у Європі світськість сприймається як закономірність культурно-історичного розвитку суспільства і невід'ємна складова європейської демократії, яка вирізняється моральним і духовним плюралізмом, толерантністю і виваженістю щодо розмаїття і складності суспільного життя. Відокремлення церкви від держави зумовило і новий підхід до реалізації освітніх завдань у країнах Західної Європи. Тому обґрунтування на законодавчому рівні світськості шкільної освіти та її упровадження не позбавлені проблем. Наприклад, виникає невідповідність між прагненням утверджувати й розвивати соціально-культурне і гуманітарне розмаїття суспільства й жорсткими правовими рамками врегулювання державою соціальних і міжособистісних питань. Дослідження й аналіз способів організації взаємодії держави, школи і релігії у країнах Західної Європи, зокрема у Франції, визначили **актуальність** нашої наукової розвідки. Ці питання були висвітлені у роботах вітчизняних, російських та зарубіжних дослідників: Ф. Беспфлюг, Ж.-П. Віллема, О. Голембаха, Ф. Дюнан, Р. Джексона, Н. Лавриченко, І. Метлика, І. Понкіна, О. Феррарі, С. Ральфа та ін.

Слід зазначити, що на межі ХХ-ХХІ ст. у Європі відбулося переосмислення ролі релігії у громадському житті, сьогодні вона все ширше проникає у всі сфери людської діяльності: політику, культуру, науку, освіту. Проте, як країна давньої світської традиції, Франція, на відміну від інших країн Європи, займає у цих питаннях особливу позицію, на думку французького вченого Іва Ламбера, «відсторонюючи релігійність» від державної світської школи [38, 11-13].

Вивчення такого аспекта стосунків школи і релігії у Франції у порівнянні з іншими західноєвропейськими країнами і визначило **мету** нашого дослідження.

Французький дослідник Ів Ламбер у статті «Роль, яку визначили європейці для релігій» зазначає, що головна лінія еволюції стосунків між державою та релігією веде «до плюралістичної секуляризації, за якою релігія може повноцінно відігравати роль духовного, етичного, культурного і навіть політичного ресурсу, поважаючи при цьому особистісну автономію та демократичний плюралізм» [38, 11-13]. Ми погоджуємося з ученим, у тому, що відмова релігій від панування над суспільством і конфесійна строкатість сучасної Західної Європи сприяють позитивній інтеграції релігії в суспільний простір, зокрема й у галузь освіти та виховання. У Франції вже не розглядають релігію як виключно особисту справу, оскільки, за словами професора у галузі соціології релігій Жан-Поля Віллема, це означає піддати релігійність остракізмові (вигнанню), перешкоджаючи їй повноцінно відігравати важливу роль у суспільному житті [13, 247].

У нашому дослідженні ми зосередимося на порівняльному аналізі способів організації взаємодії школи і релігії як суспільних інституцій у країнах Західної Європи, до яких належить і Франція. Головними параметрами такого зіставлення ми визначили:

1. Нормативне законодавство, яким регулюється діяльність державних і приватних закладів шкільної освіти.
2. Державний і приватний сектори освіти; конфесійні школи.
3. Зміст, цілі, завдання релігієзнавчої освіти.
4. Статус викладачів.

У першу чергу розглянемо юридичне підґрунтя діяльності навчальних закладів Європи, у яких може здійснюватися вивчення релігії. Упровадження релігієзнавчої освіти у школах Франції, як і в більшості західноєвропейських країн, здійснюється з дотриманням низки міжнародних юридичних документів, а саме: Всезагальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., Конвенції про боротьбу з дискримінацією в царині освіти від 14 грудня 1960 р., двох Міжнародних пактів ООН – про економічні, соціальні і культурні права та

громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. Згідно зі Статутом ООН (1945 р.), забороняється дискримінація особистості за релігійною ознакою, а Європейська конвенція захисту прав людини та основних свобод (1950 р.) проголошує у ст. 9-ій свободу думки, совісті та релігії однією з основ демократичного суспільства [6, 41-42; 59; 161].

У Франції релігійна освіта урегульована такими документами:

- Конституцією 1946 та 1958 рр.;
- Законами від 1880 і 1882 рр.;
- Законом Фаллу від 1850 р. (для департаментів Ельзасу та Мозелю) [23, 252];
- Законом від 1905 р. про відокремлення церков від держави [10];
- Законом Дебре від 1959 р.;
- Законом Ланга-Дебрея від 2002 р.;
- Кодексом про освіту Франції [3, 171].

Водночас зауважимо, що сьогодні чинне освітнє законодавство у низці європейських країн потребує змін, оскільки з'явилася необхідність враховувати освітні потреби й інтереси дітей іммігрантів та їхніх батьків, зокрема мусульман. Першою це відчула Франція, згодом Великобританія, Німеччина, Італія. Кожна держава вирішує цю проблему відповідно до її традицій і культури.

Так само, як і у Франції, в інших західноєвропейських країнах право на освіту у світській школі у першу чергу закріплене в Конституції, а у Федеративній Республіці Німеччині – ще й у конституціях федеральних земель. Наприклад, Конституція Баварії від 2 грудня 1946 р. (в редакції від 1 грудня 1998 р.) містить перелік прав релігійних меншин на виховання й освіту дітей відповідно до їхнього віросповідання, а також цілей релігійної освіти, нормативних вимог до викладання Закону Божого як шкільного предмета. Кожна федеральна земля має власну освітню програму, за якою держава визначає загальні умови навчання дітей (навчальний план, навчальні засоби, підготовку і підвищення кваліфікації вчителів), а церква формує зміст релігієзнавчих курсів і несе за них відповідальність [13, 150-152].

Деякі аспекти освітніх правових документів у Німеччині і Франції є спільними, а саме: увага до прав і свобод кожного громадянина, суворе дотримання державних освітніх стандартів у навчальних закладах будь-якого типу, залучення громадських організацій до навчально-виховного процесу тощо. Однак відмінним, на нашу думку, є те, що у Франції відсутнє вивчення релігії у державних навчальних закладах, за винятком департаментів Ельзасу-Мозелю. Крім того, у Французькій Республіці недостатньо врегульовані деякі правові норми світськості, наприклад, відкрите носіння знаків релігійної приналежності. До того ж у Німеччині, на відміну від Франції, внесок протестантської і католицької церков у справу виховання є настільки важливим, що уряд надає перевагу не державній, а церковній системі освіти в галузі дошкільного виховання. Така політика базується на розумінні того, що «люди – це ідеологічні істоти, і держава зобов'язана надавати простір для їх релігійної та ідеологічної природи» за умови, що це буде «сприяти соціальному добробуту й освіті» [31, 97-98].

У католицьких країнах – Іспанії та Італії – релігійна освіта, крім основних документів, регулюється ще й угодами, які укладаються представниками державної влади і Римо-Католицькою церквою: Конкордатом від 03.01.1979 р. між Іспанською державою і Ватиканом; Угодою між міністром національної освіти Італії і головою італійської Конференції єпископів від 1985 р. тощо [30, 49; 53-55].

Іспанія є країною давніх католицьких традицій, і лише в 1970 р. Конституція країни постановила відокремити церкву від держави («жодна релігія не може мати статус державної») [32, 54-56]. Шкільна освіта є нейтральною щодо релігії, але це не забороняє «державним навчальним закладам організовувати факультативне релігійне навчання і надавати батькам можливість обирати для своїх дітей релігійну та моральну освіту відповідно до їхніх переконань» [43, 153].

Італійська Республіка також вважає католицизм частиною історичної спадщини італійського народу. У царині освіти й виховання школярів перевага

надається саме Римо-католицькій церкві: основи віровчення вивчаються у дитячих садках, початкових школах, колежах і ліцеях, причому за рахунок держави.

В Італії так само, як і у Франції, виникла дискусія щодо носіння учнями знаків релігійної приналежності, зокрема хіджабу, а також правомірності знаходження у класах державних шкіл християнських хрестів. У 2006 р. Конституційний суд підтвердив, що це не суперечить Конституції Італії і не загрожує світськості цієї держави. Був зроблений висновок, що хрест у державних навчальних закладах символізує не тільки християнство, але й основні цінності суспільства – терпимість, повагу до людини та її прав, відмову від дискримінації, автономію особистості перед владою [11, 3-40].

У Данії Євангелістська Лютеранська церква утворює один із державних департаментів, який очолює міністр із релігійних справ, а єпископи і приходські священники є державними службовцями [26]. У школах Данії вивчається християнство та одна або дві нехристиянські релігії, однак вивчення основ віровчення для учнів є обов'язковим. У трикутнику стосунків держава-церква-школа саме з приводу Данії французький вчений Жан Боберо відзначив про «секуляризацію без світськості», тобто глибоку секуляризацію поглядів та поведінки індивідів у державі, котра зберігає зв'язок із національною Лютеранською церквою [22, 320-322].

У Великобританії домінує Англіканська церква, проте школи всіх релігійних деномінацій фінансуються державою. Релігійна освіта є обов'язковою для всіх типів британських шкіл, однак на прохання батьків учні можуть не відвідувати такі уроки.

На противагу Франції в Ірландії і Греції релігія розглядається як «цемент» національної ідентичності і протистоїть впливу зовнішніх «чужорідних» конфесій. Так, католицизм згуртовує ірландців проти протестантської Великобританії, а грецьке православ'я виокремлює країну з-поміж мусульманського оточення [48].

Ірландська Конституція визнає право батьків обирати будь-який тип навчального закладу відповідно до їхніх переконань. Стаття 44-та Конституції затвердила: «Законодавство...не повинно ані проводити політику дискримінації шкіл, що керуються різними релігійними доктринами, ні впливати на право дітей відвідувати нерелігійні державні школи». У державних навчальних закладах Ірландії релігійна освіта здійснюється факультативно і сертифікується церквою [5, 812-813].

У Греції освіта визнана однією з найважливіших місій держави, а релігійна освіта – її важливою складовою. Однак з 2002 р., коли Державна рада дозволила вчителям неправославних конфесій викладати курс релігії, почався процес секуляризації у галузі державної освіти [42, 23-24].

Як бачимо, стосунки школи і релігії знайшли своє відображення у законодавствах усіх західноєвропейських країн, оскільки є важливим аспектом громадського життя. Щодо релігійної освіти, то у сучасній Європі вона може надаватися учням у різних типах навчальних закладів: державних, громадських і приватних. В Італії, Іспанії, Німеччині та низці інших країн релігія нерідко викладається у державних школах. Це передбачає тісний зв'язок завдань виховання громадянина відповідної держави і формування особистості дитини в контексті традиційної для того чи іншого суспільства релігійної культури [7, 153-173]. Однак викладання релігії у державних школах має деякі обмеження: якщо релігійна освіта фокусується на певних релігійних приписах, то державні школи прагнуть дати учням узагальнені уявлення про християнські цінності, вони мусять бути відкритими щодо інших релігійних та філософських ідей, формувати толерантність до представників різних конфесій.

У багатьох західноєвропейських країнах немає відмінності у правовому статусі релігійних і нерелігійних шкіл; у деяких країнах засновані церквами школи отримують державну фінансову підтримку. Часом відносини між владою і релігійними школами мають контрактний характер (Франція, Іспанія), або такі школи є державними (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Італія, Словаччина) [16, 32-36].

У Франції вивчення релігії відбувається як у державних, так і в приватних навчальних закладах. У державних школах уроки вивчення релігії відбуваються один раз на тиждень (щочетверга) у позанавчальний час за згодою батьків. У середніх навчальних закладах – колежах, ліцеях, професійних школах – такі уроки можуть проводити капелани (військові священники) за рахунок субсидій і на прохання батьків у межах закладу, але тільки як позакласні заняття.

Державною освітою у Франції опікуються Федерація батьківських комітетів (FCPE – la Fédération des conseils de parents d'élèves) та Федерація батьків учнів державних шкіл (PEEP, parents d'élèves de l'école publique) [21, 439-472].

У приватних конфесійних школах Франції навчається сьогодні приблизно 17% від загальної кількості французьких школярів (близько 2 млн. учнів) [19, 22-23]. Релігійна освіта здійснюється в межах навчальних програм згідно із Законом Дебре від 1959 р. на основі контрактів, які адміністрація школи укладає з представниками державної влади та Міністерства освіти [29, 17]. Приватною освітою опікуються такі громадські організації:

- Асоціація батьків учнів під назвою «Національна спілка батьків учнів вільної освіти» (Unapel) [18];
- Національний комітет католицької освіти (CNEC);
- Парламентська асоціація за свободу освіти (Apef) [19, 24-25].

У класах, що працюють за контрактом об'єднання, вчителі зобов'язані дотримуватися державних навчальних програм і розкладу занять. Заробітну плату вони отримують із державного бюджету [19, 24-25].

У Французькій Республіці станом на 2000 р. із 98% приватних шкіл, що діяли за контрактом, близько 50 були юдейськими, а 10 – протестантськими. Наразі приватна освіта об'єднує 5 тис. 894 материнських і початкових школи, 1 782 колежі, 1 205 ліцеїв та 673 професійні ліцеї, які приймають 891 000 учнів на першому ступені навчання та 1 133 000 – на другому [19, 24-25].

В Іспанії, на відміну від Франції, приватні школи фінансуються державою, якщо вони відповідають певним освітнім стандартам. У країні близько 60% початкових приватних шкіл, що підпорядковані приходам Римо-католицької

церкви. Іспанська дослідниця Даніель Розенберг зазначає, що така модель світськості визнає релігійні почуття суспільства та окреслює рамки співробітництва між державою і церквами [44, 35-51].

У країні кожен школяр віком від 6 до 17 років зобов'язаний щотижня приділяти півтори години католицькій релігійній освіті. Нещодавно (1996 р.) у зв'язку з поширенням в Іспанії інших релігій були підписані конвенції про протестантське та ісламське релігійне навчання. У 1997-1998 рр. курс протестантської релігії викладався у 156 державних школах для 1 504 учнів [50, 5]. Порівняймо: у Франції діє 8 847 католицьких шкіл, де навчаються приблизно 2 млн. учнів, і відсоток школярів мусульманського віросповідання незмінно зростає, оскільки мусульманкам можна носити хіджаб, а в багатьох католицьких школах дозволяється намаз – п'ятикратна щоденна молитва у мусульман, яка є одним із головних обрядів ісламу. Однак у країні діє всього чотири ісламські школи, незважаючи на те що мусульманська община Франції є однією з найчисельніших у Європі (5 млн. осіб) [9].

У країнах Західної Європи діють різні типи шкіл, які можуть надавати учням релігійну освіту. Наприклад, у Великобританії це

- державні школи (community schools, country schools);
- грантові школи (foundation schools), засновані на чий-небудь кошти;
- незалежні школи (voluntary aided schools), які фінансуються сумісно церквою (2/3 видатків) і державою (1/3 видатків);
- незалежні школи під контролем (voluntary controlled schools) – церковні школи, що контролюються державою; в цих школах видатки покриваються на 1/3 церквою, на 2/3 – державою [13, 331].

У Великобританії існує близько 4 500 державних конфесійних шкіл, 99% з них контролюють католики або протестанти, такого ж права нині вимагають мусульмани [1]. Однак у Франції наразі існує найбільше конфесійне різноманіття серед європейських країн: крім католицизму і протестантизму, має місце юдаїзм, православ'я, поширилися нові релігії – іслам і буддизм. Французький науковець, співробітник Міжрегіональної політичної обсерваторії (Observatoire interrégional

du politique – OIP) Клод Даржан у своєму дослідженні «Мусульмани, які заявили про себе у Франції: релігійне утвердження, соціальна субординація, прогресивна політична доктрина» (2003) стверджує, що іслам став другою релігією у Франції після католицизму [27]. Такий різкий ріст чисельності мусульманського населення відбувся усього за кілька років, хоч у кінці ХХ ст. мусульмани склали лише 0,2% від загальної кількості населення країни.

Таблиця №1. Релігійна приналежність у Франції (кінець ХХ ст.)

Католики	67,9 %
Протестанти	2,3 %
Юдеї	0,5 %
Мусульмани	0,2 %
Представники інших релігій	1,3 %
Безрелігійні	25,3 %
Не дали відповіді	0,7 %
Разом	100 %

У Франції і у Великобританії досить обережно підходять до питання відкриття шкіл для мусульман, хоча в Англії їх набагато більше, ніж у Республіці. Так, 1981 р. у Великобританії було відкрито першу початкову мусульманську школу «Ісламія» на 210 учнів. Усього в країні станом на 1990 р. нараховувалося 120 ісламських шкіл, з них мали державну підтримку лише вісім [12].

Цікавим є і той факт, що лондонським школам рекомендували ввести вихідні дні на мусульманські, індуїстські і сикхські свята. За статистикою, більше як 70% британців (близько 41 млн. осіб) – християни. Найбільшою релігійною групою після них є мусульмани (1,6 млн.); окрім того, у Великобританії мешкають 0,5 млн. індуїстів і приблизно 330 тис. сикхів [17]. У Франції законом від 2004 р. заборонено носіння відкритих знаків релігійної приналежності і зовсім не обговорювалася законність вихідних днів або канікул у зв'язку з релігійними святами. Отже, Великобританія більш толерантна щодо цього питання, ніж Франція [39].

У Німеччині вивчення релігії у державних школах є також обов'язковим. У федеральних землях початкові школи можуть бути як державними, так і приватними. Основна загальноосвітня школа є державною, можна відкрити і релігійну школу для учнів старших класів за умови достатньої кількості тих, хто виявив бажання навчатися, а також забезпечення якісного навчально-виховного процесу [35, 191].

Питання про мусульманську релігійну освіту є надзвичайно актуальним для Німеччини, де на 80 млн. населення припадає близько 8 млн. мігрантів, більшість з яких сповідує іслам. У країні проживає приблизно 33% католиків і стільки ж протестантів, 10% мусульман, а решта населення відвідує різні секти або є атеїстами [20, 145]. У 1999 р. Конституційний суд Німеччини ухвалив рішення про те, що Ісламська федерація Берліна має право здійснювати мусульманську релігійну освіту. Тільки у федеральній землі Північний Рейн-Вестфалія кількість мусульманських учнів у середніх школах становить близько 100 тис., а у школах Берліна мусульмани становлять більшість учнів. На відміну від уроків християнства, які мають на меті зміцнення віри, заняття з ісламу проводяться для поширення інформації про мусульманську релігію, для інтеграції мусульман у громадське життя і запобігання загрози формування паралельного суспільства [14].

Зміст релігійної освіти теж має певні відмінності й особливості в тій чи іншій європейській країні. У Франції релігійні курси у державних школах відсутні, проте у шкільні програми введені змістові блоки, які ознайомлюють учнів з основними світовими релігіями. Наприклад, під час вивчення історії, географії французькі школярі знайомляться з Біблією як із першоджерелом пізнання історії єврейського народу, історичних витоків юдейської та християнської релігій. До нової освітньої програми за 2008-2009 н. р. було введено у початкових школах, колежах і ліцеях навчальну дисципліну «Історія мистецтв». Французькі педагоги Бернар Дескульор та Рене Нуайя стверджують, що такий підхід повертає релігієзнавчому компоненту його чільне місце у нових

стосунках, які встановилися між релігією, державою і школою завдяки культурній трансформації суспільства [28].

В Іспанії та Італії за зміст релігійної освіти відповідає церква, але контроль за нею здійснює адміністрація навчальних закладів [24]. В Іспанії релігійне навчання здійснюється на всіх ступенях освіти, у 1997-98 рр. 86,64% учнів відвідували уроки католицької релігії. Учням, які не бажають вивчати цей предмет, пропонується як альтернатива «дослідницька науково-пошукова та науково-практична робота» у першому навчальному циклі та курс «Суспільство, культура та релігія» – в другому. Ця діяльність може стосуватися анкетних опитувань громадської думки, обробки та інтерпретації статистичної інформації тощо. Викладання у школах релігії для учнів, які належать до релігійних меншин (протестантів, мусульман), є можливим за умови, що їх представники уклали з державою угоду про співробітництво і це не суперечить ідеологічній або віросповідній концепції державної чи приватної школи [46, 120-121].

Італійська держава теж визнає важливість релігійної освіти. Згідно з Конкордатом Італійської Республіки і Римо-католицької церкви 1984 р., у дошкільних закладах і початкових школах щотижня відводиться дві години на вивчення католицького катехізису (основ віровчення) і одна година – в основній і старшій школах.

Яскравим прикладом толерантності і плюралізму в питаннях релігійної освіти є Данія, де в середніх школах уведено курс історії релігій: первісні релігії (10-15 год.), одна або дві нехристиянські релігії (20-25 год.) і християнство (25-30 год.). Нагадаємо, що це відбувається в країні, де населення є на 87% лютеранським [51]. Крім того, у Данії викладається як самостійний предмет (з 1976 р. – обов'язковий) курс «християнських знань» [45, 85-87]. Під загальною назвою «Християнство данської Євангелістської Лютеранської церкви» він включає триста уроків для учнів початкової та основної шкіл. З «іноземними релігіями» та «різними філософськими вченнями» (марксизм, екзистенціалізм та ін.) учні знайомляться у старших класах. Змістом курсу є біблійні оповіді, які

пояснюють вплив християнства на головні цінності данського суспільства і дають можливість учням зрозуміти «інші стилі життя і стосунків» [25, 97-116].

Слід зазначити, що й у Франції запроваджено релігієзнавчий компонент, щоправда, тільки до навчальних програм коледжів та ліцеїв з урахуванням особливостей кожної навчальної дисципліни і міжпредметних зв'язків. Так, в Інструкціях офіційного бюлетеня національної освіти за 2007-2008 н. р. до нових програм з історії у 6 класі коледжу пропонується додати 3-4 год. на вивчення теми «Поява християнства». У першому класі професійного бакалаврату ліцею з історії вивчається розвиток трьох монотеїстичних релігій. Учні знайомляться з особливостями християнства, ісламу, юдаїзму, стосунками церква-держава-суспільство, розвитком релігійних практик у Франції з метою глибшого розуміння теми «Суспільство і релігія». У програмах з французької мови пропонується вивчати основні тексти західної культури: Біблію, Євангеліє, твори грецької і латинської Античності.

У Великобританії релігійна освіта здійснюється відповідно до стандартних програм, які затверджуються (по 25%) голосами представників місцевої влади, учительських колективів, церков Англії та інших релігійних об'єднань. Більшість шкіл мають невеликі каплиці Англійської або Католицької церкви, де учні відвідують служби два-три рази на тиждень. Діти, чиї батьки належать до інших конфесій, звільняються від християнських служб, а директор школи разом з місцевою Радою з релігійної освіти зобов'язаний організувати для всіх, які бажають, альтернативну релігійну службу [41, 140-146]. Такого не існує в жодній європейській країні, тому досвід Великобританії є цінним для інших держав.

У Німеччині уроки вивчення релігії є рівноцінними щодо інших предметів. Провідними цілями навчально-виховної діяльності у світській школі ФРН є виховання в дусі слухняності Богові, пошани до гідності людини, підготовка до соціальної діяльності [36, 133]. Досягненню цих цілей підпорядковане і викладання Закону Божого (2 год. на тиждень) згідно з віровченням відповідної конфесії за згодою батьків. Школярі, які не відвідують такі уроки, вивчають

основи моралі [4, 192-194]. У різних федеральних землях Німеччини такі альтернативні курси наповнюються специфічним змістом. Так, у федеральній землі Мекленбург Передня Померанія це «Філософські бесіди з дітьми» (початкова і середня школа) і заняття з філософії (старша школа). Це може бути також «Етика» (Баден-Вюртемберг, Гессен, Саксонія, Саксонія-Ангальт) або ж «Цінності і норми» у Нижній Саксонії та «Введення у філософію» (Бремен, Шлезвіг-Гольштейн, Мекленбург Передня-Померанія, Північний Рейн-Вестфалія). Під час вивчення цих альтернативних предметів розглядаються і релігійні питання, проте здебільшого у вигляді короткого інформування [25, 97-116].

У Німеччині держава приділяє значну увагу і мусульманській освіті. Мусульманська початкова школа, заснована 1989 р. Ісламською федерацією Берліна (федеральна земля Берлін), була першою школою, яку визнала місцева влада у листопаді 1995 р. і яка отримала державне фінансування. У більшості федеральних земель у державних школах для мусульман була запропонована релігійна освіта (Religionskundlicher Unterricht). Цей курс викладається рідною мовою учнів (найчастіше турецькою) на добровільних засадах, а програми були розроблені Міністерством освіти Німеччини [37, 137]. У 1999 р. федеральна земля Північний Рейн-Вестфалія ввела у початковій і середній школах для дітей із мусульманських сімей релігійну освіту (Islamische Unterweisung) німецькою мовою (у 1986-1999 рр. вивчення ісламу здійснювалося як факультатив турецькою мовою). Нарівні з навчальними годинами для дітей із сімей католиків і протестантів було дозволено викладати 2 години на тиждень мусульманську мораль, історію ісламу [49, 53-60]. Отже, для Франції така увага до релігійної освіти в Німеччині є уроком демократії, толерантності і плюралізму. У 2003 р. у доповіді про викладання основ релігії у світській системі освіти Франції тодішній посол Французької Республіки в Україні пан Філіп де Сюрмен зауважив, що «освіта має переконати молодь у тому, що релігії повинні цінуватися за те краще, що їх вирізняє. Тому у Франції поділ на національні спільноти є небезпечним.

Необхідно якнайширше «повідчиняти вікна й не допустити, щоб хтось замикався у собі» [15].

Не менш важливим питанням релігійної освіти є відбір учителів, які мають викладати учням знання про релігію у світській школі. На теренах країн Європи ця проблема може розв'язуватися по-різному. В одному випадку такими вчителями є світські педагоги, в іншому – особи, затверджені духовною владою, або священники. У Франції, згідно із законом від 1889 р. про взаємовідокремлення церкви та школи, навчання і виховання учнів у державних освітніх закладах здійснюють лише світські вчителі, тоді як в Іспанії курс релігійної освіти викладається вчителями, які призначаються Католицькою церквою і отримують зарплату від держави [32, 54-55].

В Італії у дошкільних закладах і початкових школах релігійне навчання може бути доручене шкільним учителям за умови їх визнання церковною владою [30, 49].

У Великобританії церковними ієрархами вчителю видається довідка про його право на викладання релігії, зазвичай це тотожне тому, що вчитель є християнином і веде відповідний спосіб життя [40, 826-828].

У Греції вчитель має бути дипломованим спеціалістом у галузі православного богослов'я (диплом відповідного богословського закладу Греції, Росії, Румунії або паризького Свято-Сергієвського православного богословського інституту) [8, 17-27].

Розглянемо вимоги, які ставляться до вчителів, що викладають навчальний предмет «Релігія», і визначені в Конституції землі Північний Рейн-Вестфалія (Німеччина). Шкільні вчителі релігії повинні бути представниками відповідного віросповідання: католицького, протестантського, євангелістського або іншої віри. Уроки можуть проводитися вчителями або священниками, проте у викладача обов'язково має бути світська педагогічна освіта, державний диплом відповідного профілю і дозвіл релігійної організації [47]. Священникам, які викладають релігію в школі (наприклад, пасторам), необхідно отримати дозвіл державної влади на таку діяльність. Якщо викладання релігії не може бути

забезпечене вчителем або священиком, воно здійснюється спеціально підготовленими катехізаторами. Головне управління зі шкільного контролю може позбавити вчителя права викладання. Підставою для цього можуть бути серйозні зауваження з боку адміністрації школи щодо його особистих характеристик або негативна оцінка результатів педагогічної діяльності вчителя [34].

Отже, як бачимо, питання організації вивчення релігії у школі є дуже важливим для країн Західної Європи, у яких відбуваються бурхливі міграційні процеси. Тому у березні 2007 р. в іспанському місті Толедо була розпочата робота з розробки концепції релігійної освіти під назвою «Толедські засадничі принципи навчання релігії в державних школах». Автори цього документа підкреслюють, що наразі йдеться лише про вивчення релігій, а не про навчання релігіям. Основними принципами Толедської концепції були визначені такі:

- використання наукових методів викладання релігійних знань;
- повага до прав людини і громадянських цінностей;
- спеціальна підготовка викладачів відповідно до ідей релігійної свободи;
- співпраця з релігійними організаціями;
- увага до місцевих проявів релігійного і світського плюралізму.

У документі також розглянуті правові питання, пов'язані з вивченням релігій, навчальні програми і педагогічні методи, розроблена система підготовки вчителів релігії тощо [2].

Таким чином, у більшості європейських країн уряд підтримує релігійну діяльність, якщо вона сприяє вирішенню соціальних проблем, укріплює норми моралі тощо [31, 97]. Відповідно і Франція, вилучивши релігію у державних школах з освітніх програм, наразі відчуває потребу в тому, щоб повернути церкві деякі втрачені позиції саме у вихованні молоді шкільного віку. У питанні релігійної освіти Франція подібна до інших країн Західної Європи насамперед широкою правовою базою, яка виключає дискримінацію громадян за релігійними переконаннями, зокрема й у здобутті освіти. Однак чинне законодавство країни повільно реагує на сучасне релігійне розшарування французького суспільства, зокрема зростаючу кількість мусульман, тоді як у Великобританії, Німеччині,

Голландії питання вивчення релігій мусульманами розв'язуються більш сміливо (як-от уведення важливих для тієї чи іншої релігії свят у Великобританії чи фінансування державою мусульманських шкіл у Нідерландах). Позитивним тут, на нашу думку, є те, що дотримання світськості у Франції «примирює» представників різних конфесій, не допускає релігійного протистояння, забороняє нав'язувати людині те чи інше віровчення. Зазначимо, що питання про те, чи потрібно викладати знання про релігії у світській школі відходить у минуле. І Франція, будучи світською державою, рухається у напрямку зближення релігії та освіти, оскільки духовний і життєвий досвід, накопичений релігією, є запорукою соціальної гармонії і взаєморозуміння у будь-якому суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Аскеров Э. Школа и нравственность: мировая практика. Режим доступа – <http://www.islam.az/statyi/teh3.htm>. – Використано: травень 2009.
2. В Москве обсудили религиозное образование Евросоюза. Режим доступа – <http://news.invictory.org/issue17275.html>. Використано: лютий, 2010 р.).
3. Кодекс образования Франции. Законодательная часть. / Пер. с фр.: О.А.Мандрусова и Г. Ф. Ткач. – М.: Статут, 2003. – С.171.
4. Конституции зарубежных стран / Сост. В.Н. Дубровин. – М.: Юрлитинформ, 2001. – С. 192–194.
5. Конституции государств Европы. Т. 1 / Под общ. ред. Л.А. Окунькова. – М.: НОРМА, 2001. – С. 812-813.
6. Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: НОРМА (НОРМА–ИНФРА-М), 2000. – С. 41–42, 59, 161.
7. Метлик И. В. Религия и образование в светской школе. – М.: Планета-2000, ППЦ «Пересвет», 2004. – С. 153-173.
8. Модель Сергей. Преподавание предмета «Основы православия» в светских школах: опыт образования в Бельгии // Церковь и время. – 2007. – № 2. – С. 17-27.

9. Мусульмане Франции предпочитают учиться в католических школах. Москва, 1 октября 2008 г. Режим доступа – Pravoslavie.ru/news/27791.htm. Використано: січень 2010 р.
10. Понкин. И. В. Столетие французского закона о разделении церквей и государства. – М.: Издательство Учебно-научного центра довузовского образования, 2005. – 78 с.
11. Понкин И.В. Религиозная культура в светской школе: сборник материалов / Ин-т государственно-конфессиональных отношений и права; [отв. ред. и сост. Л. С. Гармаш, И. В. Понкин], 2007. – С. 3-40.
12. Создавая детскую исламскую культуру Британии. Режим доступа – http://www.edukation.com.ua/Religioznoe_vospitanie.html. Використано: лютий 2010.
13. Віллем Жан-Поль. Європа та релігії. Ставки ХХІ-го століття. / Пер. з фр. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. – 331 с.
14. Викладання ісламу у німецьких школах. Режим доступа – islam.in.ua/20/ukr/full.../1/index.html. Використано: січень 2010 р.
15. Де Сюрмен Філіп. Посол Французької Республіки в Україні. Викладання основ релігії у світській системі освіти Франції. Режим доступа – http://www.pravoslavye.org.ua/index.php?action=fullinfo&r_type=article&id=4638. Використано: 16. 04. 2003.
16. Єленський В. Релігійне навчання й виховання в законодавствах та освітніх системах західноєвропейських країн // Людина і світ. – № 11-12. – 2001. – С. 32-36.
17. У лондонських школах увели мусульманські свята. Режим доступа – <http://www.zvukraine.lviv.mobi/?p=5233>. Використано: лютий 2010 р.
18. Aubert V. La forteresse enseignante: la Fédération de l'Education Nationale. – Paris, Fayard, 1985. – 230 p.
19. Auduc Jean-Lois. L'école en France. – Paris, Nathan, 1998. – 155 p.
20. Avenarius H. The Case of Germany // Lopes-Muniz J.L.M., Groof de J., Lauwers G. Religious Education in Public School: Study of Comparative Law. Yearbook of the

- European Association for the Education Law and Policy. Springer, Nethrland, 2006. – V. VI. – P. 145.
21. Barthelemy M. Des militants de l'école: les associations de parents d'élèves en France // *Revue française de sociologie*, vol. XXXVI, 1995. – Pp. 439-472.
22. Baubérot Jean. La morale laïque contre l'ordre moral. – Paris, Seuil, 1997. – Pp. 320-322.
23. Baubérot J., Matieu S. Religion, Modernité et Culture au Royaume-Unis et en France: 1800-1914. – Paris: Seuil, 2002. – 252 p.
24. BOE. – 15.12.1979. – № 1 300.
25. Boespflug Françoise, Dunand Françoise et Willaime Jean-Paul. Pour une mémoire des religions. – La Découverte, Paris , 1996. – Pp. 97-116.
26. Champion Françoise. Entre la laïcisation et sécularisation. Des rapports Eglises-Etats dans l'Europe communautaire // *Le débat*. – № 77. – Novembre-décembre 1993.
27. Dargent Claude. Les musulmans déclarés en France: affirmation religieuse, subordination sociale, et progressisme politique // *Les cahiers du CEVIPOF*. – №34. – Février, 2003.
28. Descouleurs Bernard, Nouailhat René. Réformes, révolutions et modernité, CRDP de Franche-Comté, 2002/Desclée de Brouwer, 2002. – 293 p.
29. Duru-Bellat M., Van Zanten A. Sociologie de l'école. – Paris, Nathan, 1999. – P. 17.
30. Ferrari Alessandro. Les ambiguïtés de la «saine laïcité» de l'État italien // *Des maîtres et des dieux. Écoles et religions en Europe / Sous la direction de Jean-Paul Willaime avec la collaboration de Séverine Mathieu*. – Paris: Belin, 2005. – P. 49 ; 53-55.
31. Glen C.L., Groof, Jan de. Balancing Freedom, Autonomy and Accoutability in Education. WLP, Nijmegen, 2005. – V. I. – P. 97-98.
32. Haarscher Gui. La laïcité. – Paris, Dépôt légal, la 3-ième édition, 2005. – Pp. 54-56.
33. Hasquin H. Histoire de la laïcité en Belgique. – Bruxelles, Espaces de liberté, 3-ième ed., 1994. – Pp. 149-162.

34. Hemel Ulrich. Ziele religiöser Erziehung. – Francfort-sur-Main, Resenburger, Studien zur Theologie, 1998. – 220 p.
35. Hollebach Alexandre. La situation en Allemagne. Culture religieuse à l'école (sous la direction de François Messner). – Cerf, 1995. – P. 191.
36. Koenig Matthias. L'État-nation allemand à l'épreuve des mutations de l'enseignement religieux // Des maîtres et des dieux. Écoles et religions en Europe / Sous la direction de Jean-Paul Willaime avec la collaboration de Séverine Mathieu. – Paris: Belin, 2005. – P. 133.
37. Koenig Matthias. L'État-nation allemand à l'épreuve des mutations de l'enseignement religieux. – P. 137.
38. Lambert Yves. Le rôle dévolu à la religion par les européens // Sociétés contemporaines. – № 37. – 2000. – Pp. 11-13.
39. Le Monde diplomatique, février, 2004.
40. Meredith P. Government, School and the Law, 1992. – Pp. 826-828.
41. Monschau Nadège. Laïcité: une exception française? // 2005. – Vu par Géo Histoire. – Pp. 140-146.
42. Palard Jacque. Religion et politique dans l'Europe du Sud: permanences et changements. Pôle Sud, (IEP de Bordeaux / CNRS) № 17, novembre 2002. – Pp. 23-24.
43. Revue internationale d'éducation. Sèvres. – 2004, juillet. – № 36. – P. 153.
44. Rozenberg Danielle. Espagne: l'invention de la laïcité // Sociétés contemporaines. – № 37. – 2000. – Pp. 35-51.
45. Rus Ole. Le poids du luthéranisme dans l'enseignement religieux au Danemark // Des maîtres et des dieux. Écoles et religions en Europe / Sous la direction de Jean-Paul Willaime avec la collaboration de Séverine Mathieu. – Paris: Belin, 2005. – P. 85–87.
46. Sancho Joaquin Mantecon. L'enseignement religieux dans l'École publique espagnole // Conscience et Liberté. – 2000. – № 60. – P. 120–121.
47. Schneider Ulrich. Rollenkonflikte des Religionslehrers. – Francfort-sur-Main, Bern, New York, 1994. – 250 p.
48. Sociétés contemporaines № 37. Religions et laïcité en Europe. – Paris, L'Harmattan, 2000.

49. Stenly Ralf. L'enseignement religieux islamique en Rhenanie du Nord-Westphalie et en Alsace // Le Supplément. – № 181. – Juillet 1992. – Pp. 53-60.

50. Willaime Jean-Paul. École et culture religieuse // Revue française de pédagogie. – 1998, décembre. – № 125. – P. 5.

51. Willaime Jean-Paul. L'enseignement des faits religieux : perspectives européennes. Режим доступу – <http://eduscol.education.fr/index.php?./DO57/accueil.htm>. – Використано: травень 2009 р.

Анотація: у статті досліджено розвиток стосунків школи і релігії у сучасній Франції у контексті європейських світсько-культурних традицій.

Ключові слова: світсько-культурні традиції, релігійна освіта, світськість освіти, свобода віросповідання.

Аннотация: в статье исследовано развитие отношений школы и религии в современной Франции в контексте европейских светско-культурных традиций.

Ключевые слова: светско-культурные традиции, религиозное образование, светскость образования, свобода вероисповедования

Annotation: The article presents the description of relations between religion and school in modern France in the context of European secular and cultural traditions.

Key Words: religious education, Secular and cultural traditions, secular education, religious liberty.

Заявка на участь у конференції

Прізвище: Лаухіна

Ім'я: Інна

По батькові: Станіславівна

Науковий ступінь:

Вчене звання:

Посада: Викладач кафедри теорії та методики викладання іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, вул.Садова, 2, місто Умань, Черкаська обл., 20 300; тел. (04744) 3-75-82.

Домашня адреса, контактні телефони: Лаухіна І.С. вул.Горького 7/а кв.8;Умань Черкаська обл., 20 300 тел: **0963422012; 0958701205.E-mail: ilaukhina@mail.ru**

